

Ἡ ΠΕΙΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΣΤ'

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1977

303 - 304

ΔΗΜ. Κ. ΑΓΡΑΦΙΩΤΗ

Ο ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΗΣ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΣ ΜΙΧΑΗΛ ΖΗΚΟΣ ΚΙ Η ΣΥΝΤΡΟΦΙΑ ΤΟΥ ΣΤΟ ΜΕΤΑΞΟΧΩΡΙ ΑΓΙΑΣ

Ἡ ἐπαρχία Ἀγιάς ἔχει τὸ μεγάλο προνόμιο νὰ φιλοξενεῖ στὸ ἔδαφός της ἓνα πλῆθος βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν μνημείων, ἀπὸ τὰ ὅποια πολλὰ διατηροῦνται σὲ καλὴ κατάσταση κι ἄλλα συντηροῦνται ἀπὸ τὶς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες. Χρονολογικὰ καλύπτουν μιὰ περίοδο πὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸν 11ο αἰ. καὶ φτάνει ὡς τὸν 19ο. Παρὰ τὸ πλῆθος τῶν μνημείων καὶ τὴν προφανῆ σπουδαιότητά τους ἀπὸ κάθε ἄποψη — ἀρχιτεκτονική, ἀγιογραφική, ἱστορική — δὲν ἔχει γίνει καμιὰ σημαντικὴ ἔρευνα πάνω σ' αὐτά. Μόνη ἐξαίρεση ἀποτελοῦν οἱ φωτεινὲς προσπάθειες τοῦ Ν. Γιαννόπουλου παλιότερα¹ καὶ τοῦ Νίκου Νικονάνου στὶς μέρες μας². Γιὰ μιὰ συστηματικὴ μελέτη αὐτῶν τῶν μνημείων χρειάζεται μεράκι, χρήματα, κόπος καὶ πάνω ἀπ' ὅλα συναίσθησι ἀπόλυτη τῆς ἀξίας τῶν μνημείων τόση, ὅση αἰνεται νὰ ἔχουν οἱ κάθε εἶδους ἀγιογδύτες πὺ σιγὰ - σιγὰ καὶ συστηματικὰ ἀφανίζουσι τοὺς παραδοσιακοὺς μας θησαυροὺς.

Ἀπὸ τὴν πρώτη, τὴν ἐπιφανειακὴ ματιὰ ὁ ἐπισκέπτης νιώθει πὺς βρίσκεται σ' ἓνα χῶρο, ὅπου ἡ εὐσέβεια ἔδωσε πλούσια δείγματα καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς οἰκονομικῆς ἀνεσις τῶν κατοίκων ἄφησε ἔργα ἀξιόλογα. Μιὰ δεύτερη ματιὰ θὰ μᾶς ἀποκαλύψει πὺς σ' αὐτοὺς τοὺς χῶρους τῶν μεγάλων ἢ τῶν μικρῶν ἐκκλησιῶν ὑπάρχουσι ἔργα γνωστῶν κι ἄγνωστων ἀγιογράφων, ἔργα καμωμένα ἀπὸ λαϊκοὺς τεχνίτες (ξυλογλύπτες, χρυσικάδες, λαϊκοὺς ζωγράφους), πὺ προέρχονται ἀπὸ ὅλα σχεδὸν τὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα τῆς χώρας. Κρητικοί, Χιῶτες, Ἡπειρῶτες, Μακεδόνες, ντόπιοι ἀγιογράφοι καὶ ξυλογλύπτες κι ἄλλοι ἀκόμα, ἄφησαν τὰ λαμπρὰ ἴχνη τῆς τέχνης τους στὶς ἐκκλησιὰς τῆς περιοχῆς³.

1. Γιαννόπουλου Ν., Ἐρευναὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀγιάς, ΕΕΒΣ, τ. 16 (1940), σελ. 370—383. Ἀκόμα στὰ «Θεσσαλικὰ Χρονικά», τ. Δ' (1934), σελ. 212—216 γιὰ τὴν Ἐπισκοπὴ Βεσσαίνης κλπ.

2. Νίκου Νικονάνου, Ἐρευνες στὴν Ἐπαρχία Ἀγιάς Λαρίσης, ἀνάτυπο ἀπὸ τὸν Γ' τόμο τοῦ «Ἀρχείου Θεσσαλικῶν Μελετῶν», Βόλος 1974, καθὼς καὶ στὸν Β' τόμο (1973), σελ. 39—59.

3. Οἱ κύριες ἐκκλησιὰς καὶ τὰ ξωκκλήσια τοῦ Μεταξοχωριοῦ σήμερα εἶναι: Τὸ καθολικὸ τῆς Μονῆς τῆς Παναγίας (μέσα 18ου αἰ.), Ἅγιος Γεώργιος (νεώτερη ἐκκλησιὰ τοῦ

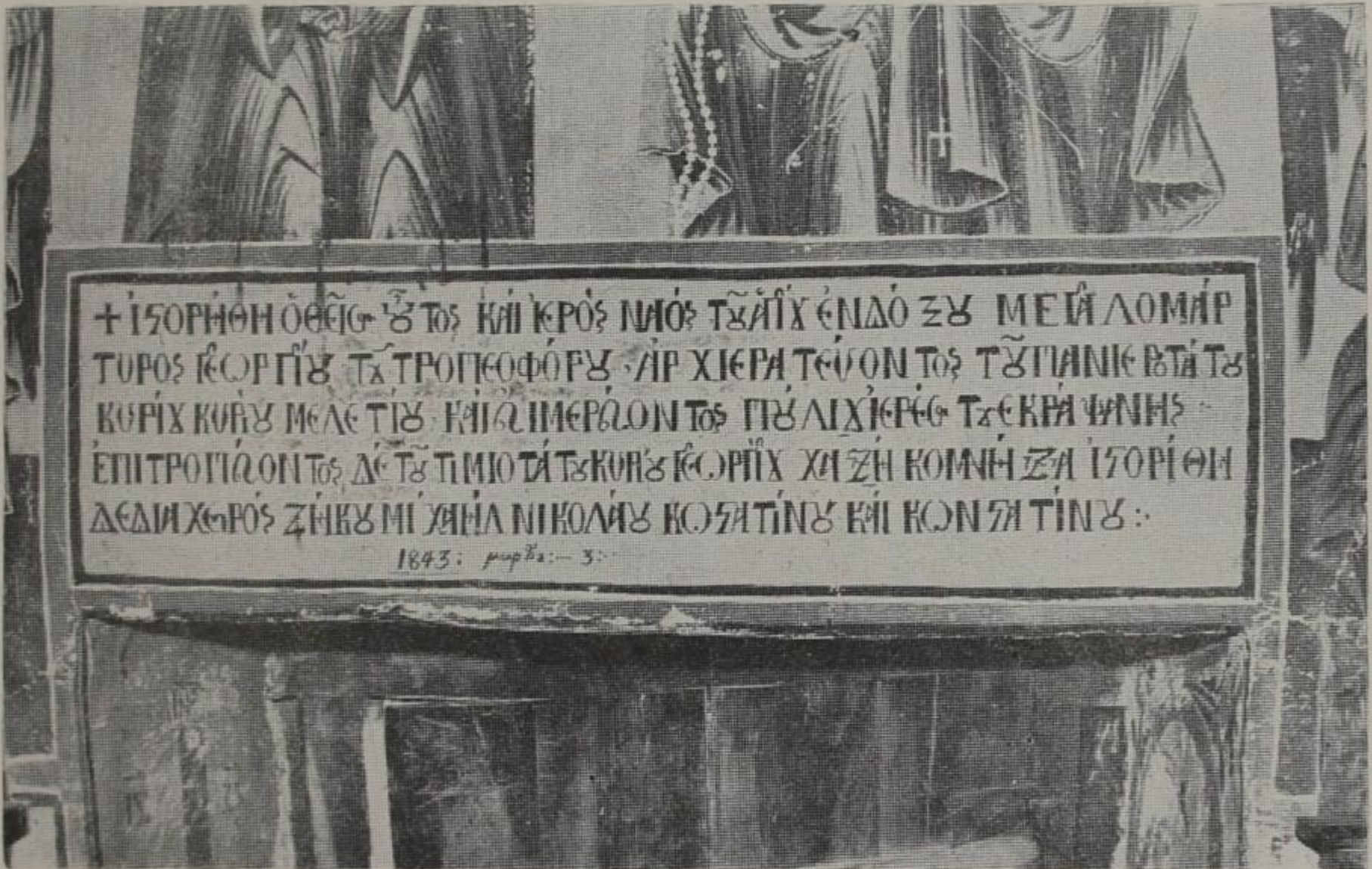
Σήμερα θ' ασχοληθούμε με την παρουσία Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων στην περιοχή Ἀγιάς κι εἰδικὰ σ' ἓνα μόνο χωριό, τὸ Μεταξοχώρι, πὸ παλιότερα λεγόταν Ρέτσιανη. Τοῦτο τὸ χωριὸ βρίσκεται μόνο 1,5 χιλιόμετρο δυτικὰ τῆς Ἀγιάς καὶ σήμερα στὸ ἀνατολικό του τμήμα ἔχει συναντηθεῖ με τὸν δυτικώτερο συνοικισμό της. Στὸν ἐπισκέπτη του προσφέρει ἐκτὸς ἀπὸ τὴν καταπληκτικὴ του φυσικὴ ὀμορφιὰ καὶ τὴν αὐθόρμητη φιλοξενία τῶν κατοίκων του καὶ ἓναν ἀρκετὰ σεβαστὸ ἀριθμὸ μεταβυζαντινῶν μνημείων, πὸ ἀκόμα διατηροῦνται σὲ καλὴ κατάσταση. Ἐδῶ θὰ βροῦμε τὰ χνάρια Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων πὸ ἀρχίζουν ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰ. καὶ σταματοῦν στὰ μέσα τοῦ 19ου⁴.

Τὸ κύριο θέμα θὰ ᾖ νὰ εἶναι ὁ Μιχαὴλ Ζῆκος κι ἡ συντροφιά του, οἱ Χιονιαδίτες ἀγιογράφοι καὶ ἡ παρουσία τους στὶς ἐκκλησιὲς τοῦ Μεταξοχωριοῦ.

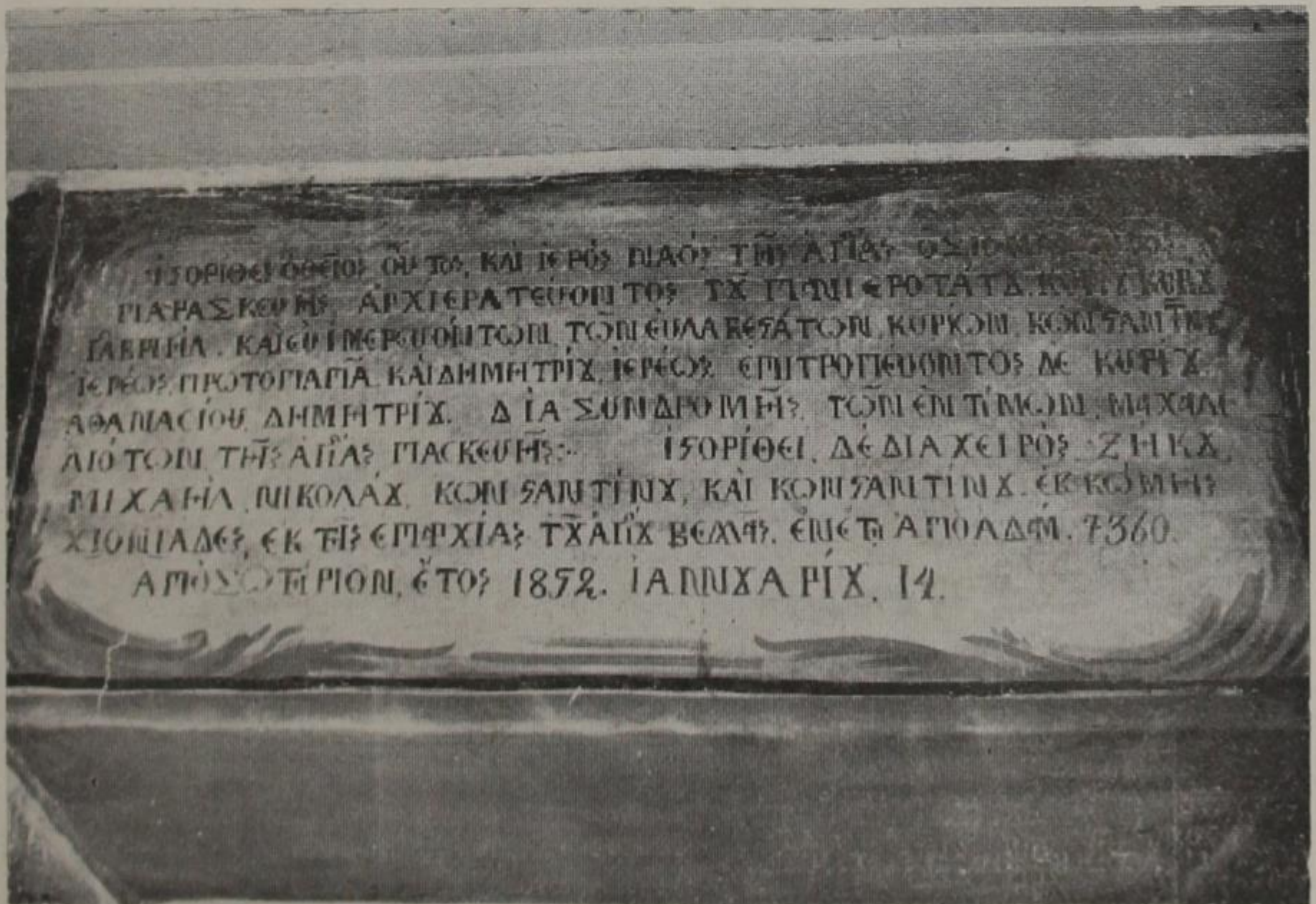
Οἱ παραπάνω ἀγιογράφοι δὲν εἶναι οἱ πρῶτοι Ἡπειρωτῆς πὸ ἄφησαν τὰ σημάδια τῆς προσφορᾶς τους στὶς ἐκκλησιὲς τοῦ Μεταξοχωριοῦ. Σὲ μιὰν εἰκόνα τοῦ τέμπλου τοῦ σημερινοῦ ἀγίου Γεωργίου τοῦ χωριοῦ, παρασταίνεται ὁ Ἅγιος Γεώργιος ἔφιππος. Τὸ φωτοστέφανό του εἶναι ἀσημοσκέπαστο καὶ διακοσμησένο με ἡμπολύτιμα — στὸ χρῶμα τοῦ ἀχάτη — πετράδια. Ἀσημοσκέπαστα εἶναι τὰ χέρια του, τὸ ξίφος καὶ τὰ ὑποδήματά του. Εἶναι μιὰ εἰκόνα με ὅλα τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης τοῦ 18ου αἰ., πὸ λίγο πολὺ μᾶς γυρίζει στὴν τεχνοτροπία τῶν βυζαντινῶν. Στὴ δεξιὰ — γιὰ τὸ θεατὴ — γωνιὰ της διαβάζουμε: «Διὰ συνδρομῆς τῶν ἱερέων Νικολάου ἱερέως, ἱερέως Ἰωάννου ἱεροδιακόνου. Χεῖρ Ἀρσενίου ἱερομονάχου τοῦ ἐξ Ἄρτης». Λίγο χαμηλότερα μᾶς δίνεται κι ἡ χρονολογία: «ἔτος ΑΨΙΕ», 1715 δηλ. Στὸ ἴδιο τέμπλο σὲ ἄλλη εἰκόνα τοῦ ἴδιου σχήματος παρασταίνεται ἡ «Παναγιὰ ἡ Γλυκοφιλοῦσα». Ἡ ἐπιγραφή με τὴ χρονολογία, τὰ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ δεχτοῦμε πὸς εἶναι κι αὐτὴ ἔργο τοῦ ἴδιου Ἀρτινοῦ ἱερομονάχου. Ἔτσι πλάι στὸ «Ἀνακαίνισις ΑΨΙΕ» δὲ διστάζουμε νὰ προσθέσουμε «Χεῖρ Ἀρσενίου κ.λ.π.». Ἀκόμη, μέσα στὸ σημερινὸ ναὸ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, πὸ χτίστηκε πάνω στὸ χῶρο τοῦ παλιοῦ ὁμώνυμου ναοῦ, βρίσκουμε μιὰν εἰκόνα, στὴν ὁποία παρασταίνεται ὁ ἅγιος Νικόλαος ἔνθρονος. Στὴν κάτω ἀριστερὴ — γιὰ τὸν θεατὴ — γωνιὰ διαβάζουμε: «ἔτος ΑΨΙΕ» κι ἀκολουθοῦν — δυσανάγνωστα πιά — τὰ ὀνόματα τῶν ἀφιερωτῶν. Στὴ δεξιὰ ὁμως γωνιὰ μετὰ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ διακρίνεται: «Χεῖρ Ἀρσενίου τοῦ ἱερομονάχου...». Τὴ φθορὰ πὸ ἀκολουθεῖ αὐτὲς τὶς τέσσερις λέξεις εὐκόλο τὴν ἀναπληρώνουμε με τὶς παρακάτω: «...τοῦ ἐξ Ἄρτης». Γίνεται φανερό

1831), Ἀγία Παρασκευὴ (ἀνακαινίστηκε στὰ 1852), Ἅγιος Εὐστάθιος (1894), Προφήτης Ἡλίας (1873), Ἅγιος Χαράλαμπος (1778) καὶ τὰ χωρὶς χρονολογίες παρεκκλήσια καὶ ξωκκλήσια τῆς Ἀγίας Τριάδος, τῶν Ἀγίων Ἀναργύρων καὶ τῶν Ἀγίων Πάντων. Νὰ προστεθεῖ κι ὁ σημερινὸς ναὸς τοῦ ἀγίου Νικολάου. Δίνουμε μόνο — κι ἐπιφυλασσόμεστε γιὰ περισσότερα σὲ ἄλλη εὐκαιρία — ὀνόματα ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἀγιογράφους, ζωγράφους καὶ ξυλογλύπτες: ὁ Μεγάλος ἀπὸ τὶς Κυδωνιὲς τῆς Κρήτης Θεόδωρος Πουλάκης (17ος αἰ.), Ὁ Μητροφάνης ὁ Χῖος (18ος αἰ.), ὁ «Νικόλας ζωγράφος ἐκ χώρας λινοτόπι» τῆς Καστοριάς, ὁ ἀπὸ τὴν Ἀνατολή (Σελίτσανη) Ἀγιάς ζωγράφος Κωνσταντῖνος, οἱ ἀπὸ τὸ Μεγαλόβρουσο (Νιβόλιανη) Ἀγιάς «τροιποξίλδες Κωσταντῆς καὶ Δημήτρης» καὶ ἄλλοι. Ὅλοι τους ἄφησαν τὸν καλύτερο ἑαυτό τους πάνω στὰ ἔργα τους.

4. Θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς πὸς δὲ σταμάτησε καθόλου ἡ προσφορὰ τῶν Ἡπειρωτῶν ἐδῶ μιὰ κι οἱ τεχνίτες τῆς Ἀνατολῆς (Σελίτσανης) ἦταν μαθητὲς τῶν Καλαριτινῶν. (Βλ. Θεόδωρου Χατζημηχάλη, Ἐνα πανηγύρι στὰ χρόνια τῆς σκλαβιάς, εἰσαγ. - σχόλια - ἐπιμέλεια Γιάννη Σακελλίωνα, Ἀθ. 1975, σελ. 46, 47.

Άγιος Γεώργιος Μεταξοχωριού. Κτητορική επιγραφή πάνω από τὸ ὑπέρθυρο τῆς νότιας εἰσόδου τοῦ ναοῦ.

Άγία Παρασκευὴ Μεταξοχωριού. Κτητορική επιγραφή πάνω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς Νότιας Εἰσόδου.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἄγιά)

πώς ό από την Άρτα ιερομόναχος Άρσένιος πέρασε στις άρχές του 18ου αϊ. κι άφησε δείγματα της θαυμάσιας τέχνης του στο Μεταξοχώρι, στις παλιές εκκλησίες του Άγίου Γεωργίου και του άγίου Νικολάου⁵. Υπήρξε ό πρόδρομος του Ζήκου και της Συντροφιάς του.

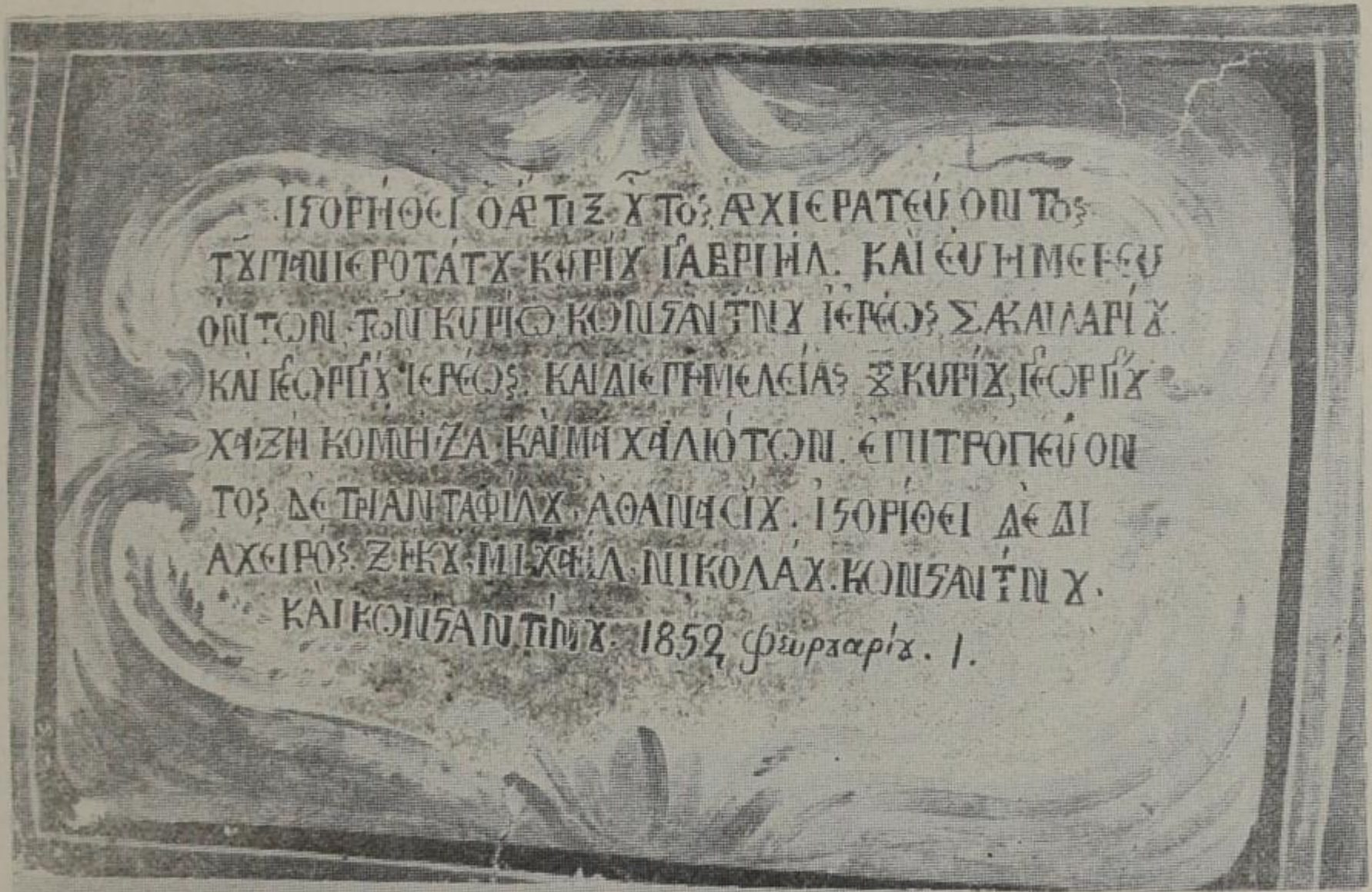
Όπως σ' όλη τή Θεσσαλία, έτσι και στην έπαρχία Άγιās, ήρθαν κι εγκαταστάθηκαν σέ διαδοχικές εποχές Άγραφιώτες και Ήπειρώτες κυνηγημένοι είτε από τον Τουρκο, είτε από τή φτώχεια της γής του τόπου τους. Όπως λέει κι ό αείμνηστος Μιλτιάδης Δάλλας⁶, πολλοί από τους συμπατριώτες του — κι ό ίδιος προσωπικά — «...έξ Άγράφων... και έξ Ήπίρου μνημονεύουσι ότι κατάγονται». Κι ασφαλώς αύτοι πού θα διατηρούσαν πιό έντονα στη μνήμη τους τήν ήπειρώτικη καταγωγή τους θα πρέπει νά ήταν όσοι ήρθαν στην περιοχή στην διάρκεια των πρώτων χρόνων του 19ου αϊ. Αύτοι ίσως προσκάλεσαν τον Μιχαήλ Ζήκο και τή συντροφιά του στο νέο χωριό τους, για νά καλύψουν τις ανάγκες «ίστόρησης» των εκκλησιών τους. Αυτό συμβαίνει στα μέσα του 19ου αϊ. (1843 και 1852). Είναι τὰ χρόνια μιάς νέας άνθισης των οίκονομικων των κατοίκων, μιὰ και ή βιοτεχνία των μεταξωτων⁷ άνθει στην περιοχή και αποδίδει ίκανοποιητικά. Έπακόλουθο είναι τὸ ότι μέσα στα χρόνια αυτά ανακαινίζονται ή χτίζονται οί παλιές έρειπωμένες εκκλησίες του χωριού. Ο ναός του Άγίου Γεωργίου του Τροπαιοφόρου γκρεμίζεται και στην θέση του χτίζεται νέος και μεγαλύτερος⁸ στα 1830—31. Αυτό μαρτυρεί μιὰ ανάγλυφη παραλληλόγραμμη λίθινη πλάκα έντοιχισμένη στο Α μέρος του ναού. Ένα περιστέρι με έντονα γερμένο προς τὰ πίσω τὸ κεφάλι κρατάει στο κάθετο σχεδόν ράμφος του ένα σταυρό. Μιὰ έπιγραφὴ άνορθόγραφη διατρέχει όλον τον υπόλοιπο χώρο: «έτος 1831 Αβγούστου 20. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΓΗΟΡΓΗΟΣ». Στο κωδωνοστάσι όμως του ναού, σέ μιὰ παραλληλόγραμμη λίθινη πέτρα, πάνω από τήν είσοδο, στην δεξιά κεραία του σταυρού διαβάζουμε «1830» και πιό κάτω «ΣΙΝΤΡΟΜΙ ΤΟΥ...». Η άλλη χρονολογία «1896» αναφέρεται πιθανώς σέ έπισκευές πού έγιναν στο κωδωνοστάσι τήν ίδια χρονιά. Η Άγία Παρασκευή στα ίδια χρό-

5. Μιὰ σχολαστικότερη έρευνα πιθανότατα νά φέρει σέ φως μεγαλύτερον άριθμό έργων του Άρσενίου.

6. Μιλτ. Δάλλας, 'Η Άγία διά μέσου των αίωνων, 'Αθ. 1937, σελ. 19.

7. Μιλτ. Δάλλας, 'Η Άγία διά μέσου των αίωνων, 'Αθ. 1937, σελ. 25 και Θ. Χατζημχάλη δ.π. σελ. 42—48.

8. Τὸ τέμπλο προέρχεται από μικρότερο ναό, γιατί έχει συμπληρωθεί στα πλάγια, για νά καλύπτει όλο τὸ πλάτος του σημερινού ναού. Τὸ ότι προέρχεται από δμώνυμο παλιότερο ναό είναι όλοφάνερο, αν διαβάσουμε μιὰ μακρόσχημη έπιγραφὴ πού βρίσκεται σέ μιὰ μικρὴ εικόνα του παλιού τέμπλου. Σ' αυτή παρασταίνεται ό άγιος Γεώργιος πάνω σέ νέφος και ή έπιγραφὴ αναφέρει: ΑΝΙΣΤΟΡΗΘΗ ΟΥΤΟΣ Ο ΘΕΙΟΣ ΤΕΜΠΛΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΜΕΓΑΛΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΑΙΟΦΟΡΟΥ ΔΙΑ ΣΤΗΝ ΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΤΛΑΒΕΣΤΑΤΩΝ ΙΕΡΕΩΝ ΚΟΜΝΗΝΟΥ ΙΕΡΕΟΣ, ΡΙΖΟΥ ΙΕΡΕΟΣ, ΠΑΝΑΓΙΟΤΗ ΙΕΡΕΟΣ, ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΤΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΘΕΟΦΙΛΕΣΤΑΤΟΥ κ.κ. ΔΗΟΝΗΣΙΟΥ. ΕΠΙΤΡΟΠΟΣ ΜΥΧΟ. ΕΠΙ ΕΤΟΥΣ Χ.Γ.)ΧΚ ΑΧΟΕ (δηλ. 1675). Δίνουμε τήν έπιγραφὴ με τις άνορθογραφίες της, αλλά με αποκατεστημένες τις συντομογραφίες. Ο Άγιος Νικόλαος γκρεμίστηκε στα τέλη του περασμένου αϊ. και χτίστηκε νέος κι δμώνυμος ναός στην θέση του. Τμήματα του τέμπλου του παλιού ναού βρίσκονται στο Μοναστήρι της Παναγίας. Σέ τμήμα από τή βημόθυρα προς στα πόδια του Γαβριήλ (τμήμα του Ευαγγελισμού) διαβάζουμε με δυσκολία: ΔΕΗCIC ΤΟΝ ΔΟΥΛΟΝ ΤΟΥ ΘΕΟΥ...ΕΠΙ ΕΤΟΥC ΖΡΝΔ», δηλ. 1646.

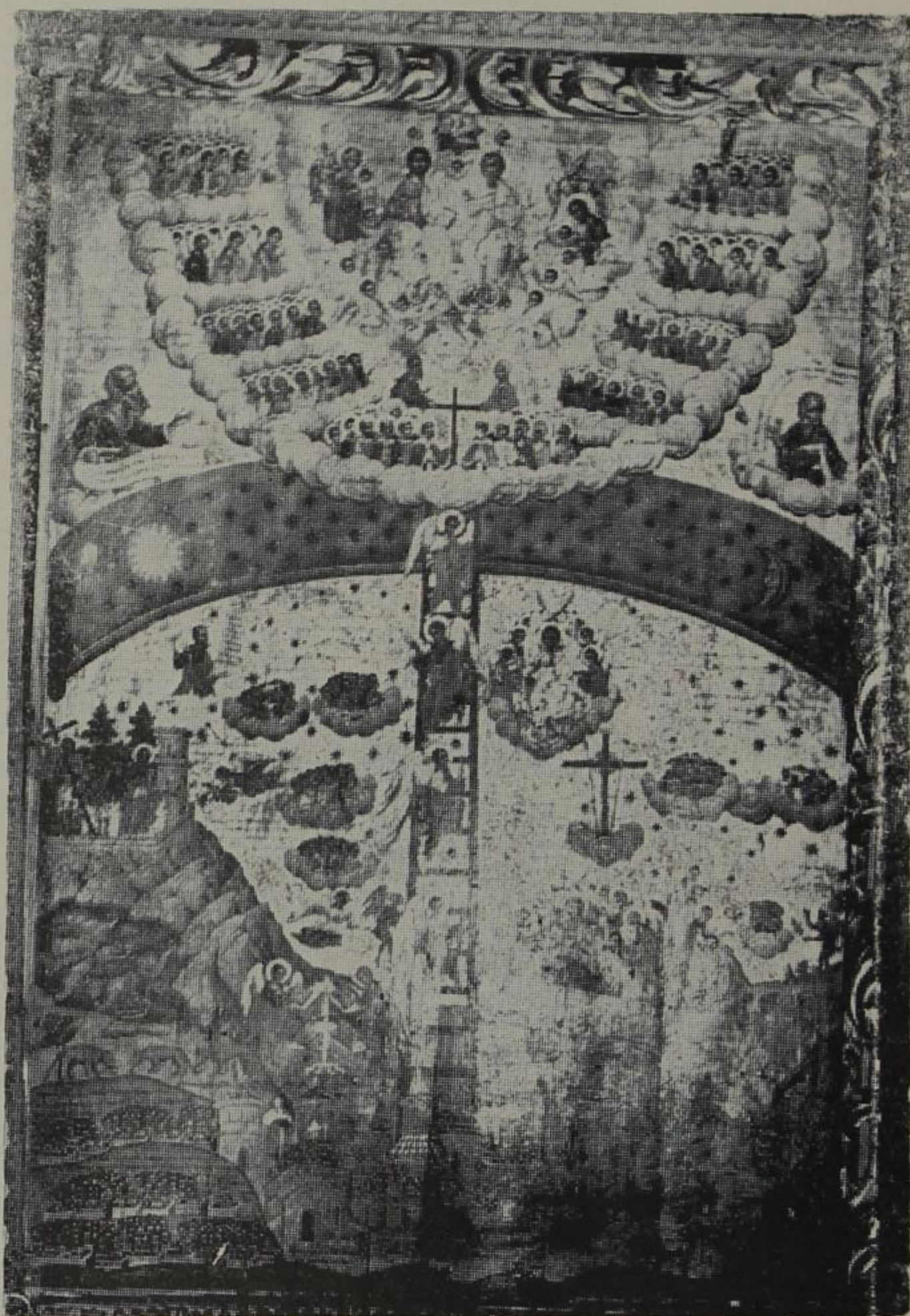

“Άγιος Γεώργιος Μεταξοχωριού: Κτητορική έπιγραφή πάνω από τὸ ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς εἰσόδου τοῦ ναοῦ.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, ‘Αγιά)

νια φαίνεται πὼς ἀνακαινίστηκε. Ὁ βόρειος τοῖχος εἶναι παλιότερος ἀπὸ τοὺς τρεῖς ὑπόλοιπους. Αὐτὸ φαίνεται κι ἀπὸ τὴν τοιχοδομία κι ἀπὸ τὸ παράθυρο ποὺ ὑπῆρχε στὸ βορρᾶ καὶ κλείστηκε. Ἔτσι οἱ τοιχογραφίες στὸ ἐσωτερικὸ του (ἔγιναν στὰ 1852) δὲν διακόπονται. Αὐτὲς οἱ δυὸ ἐκκλησιῆς ἔχουν πολλὰ κοινὰ σημεῖα, ἀρχιτεκτονικὰ κυρίως. Εἶναι ψευδοβασιλικές. Χωρίζονται στὸν κύριο ναὸ μὲ δυὸ ξύλινες κιονοστοιχίες σὲ τρία κλίτη μὲ τὸ κεντρικὸ ἀρκετὰ πλατύτερο ἀπὸ τὰ δυὸ πλάγια. Στὸν ἅγιο Γεώργιο, γιὰ νὰ δοθεῖ ἡ ἐντύπωση πραγματικῆς κολώνας ἐπενδύθηκαν οἱ ξύλινοι κίονες μὲ κονίαμα καὶ χρωματίστηκαν ἐλαφρά. Καὶ οἱ δυὸ ἐκκλησιῆς ἔχουν δυὸ εἰσόδους. Μιὰ ἀπὸ τὴ νότια πλευρὰ καὶ μιὰ κανονικά, ἀπὸ τὴ δυτική. Στὸν ἅγιο Γεώργιο ἡ δυτικὴ εἶναι πολὺ χαμηλὴ, ἐνῶ στὴν ἁγ. Παρασκευὴ εἶναι ὅμοιες. Ἡ ἁγ. Παρασκευὴ ἀπολήγει σὲ τρεῖς ἡμικυκλικές κόγχες μὲ μεγαλύτερη τὴ μεσαία, ἐνῶ ὁ ἁγ. Γεώργιος σὲ μία. Καὶ οἱ δυὸ ἔχουν νάρθηκα ποὺ χωρίζεται μὲ καφασωτὰ ἀπὸ τὸν κυρίως ναό. Στὴν ἁγ. Παρασκευὴ ὑπάρχει καὶ ὑπερῶο στὴ δυτικὴ πλευρὰ, ἐνῶ τὸ χώρισμα τοῦ νάρθηκα, τὰ καφασωτὰ, ἔχουν πὰ ἀφαιρεθεῖ κι ἔτσι δίνεται ἡ ἐντύπωση σιὸν ἐπισκέπτη πὼς δὲν ὑπῆρχε καν. Στεγάζονται κι οἱ δυὸ ἐκκλησιῆς μὲ ἀμφικλινῆ στέγη ἐξωτερικά. Ἐσωτερικὰ τὸ κεντρικὸ κλίτος ἔχει ὄροφὴ στὸ σχῆμα ἀνάστροφης λεκάνης, ἐνῶ τὰ πλάγια κλίτη ὀριζόντια. Τὸ κοινὸ τους κύριο χαρακτηριστικὸ εἶναι τὸ εἰκονογραφικὸ τους πρόγραμμα κι ἡ παρουσία καὶ στίς δυὸ τοῦ Μιχαὴλ Ζήκου καὶ τῆς συντροφιάς του.

Γιὰ τὸ πότε ἐργάστηκαν στίς δυὸ τοῦτες ἐκκλησιῆς μαρτυρίες ἔχουμε τόσο ἀπὸ τίς κτητορικές ἐπιγραφές πάνω ἀπὸ τὰ ὑπέρθυρα τῶν νοτίων εἰσόδων — στὸν ἁγ. Γεώργιο καὶ στὴ δυτικὴ εἰσοδο — ὅσο κι ἀπὸ χρονολογίες, ποὺ βρίσκονται — καὶ στίς δυὸ ἐκκλησιῆς — στὸν δυτικὸ τοῖχο τοῦ κυρίως ναοῦ κάτω ἀπὸ τὴν παράσταση τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Στὴν Ἁγία Παρασκευὴ

«Κόπος καὶ σπουδὴ» Θεοδώρου Πουλάκη τοῦ Κρητός. «Ἡ Μέλλουσα Κρίσις». Εἰκόνα τοῦ τέμπλου τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς Μεταξοχωριού.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἁγιά)

— στὴ θέση ποὺ προαναφέραμε — ἔχουμε τὴν παλιότερη ἔνδειξη τῆς παρουσίας τους στὸ Μεταξοχώρι: «1843 Γεναρίου 12». Μετὰ ἀπὸ 17 ἡμέρες στὸν Ἅγιο Γεώργιο, στὴν ἴδια θέση, ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἡ ἀκόλουθη: «1843 ἰανουαρίου 29». Δυστυχῶς στὴν Ἁγία Παρασκευὴ τὰ ἐπιχρίσματα μὲ ἀσβέστη στὸ νάρθηκα ἔχουν ἐξαφανίσει κάθε ἴχνος τοιχογραφίας. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ ἱερό. Ὅ,τι ἀπόμεινε — κι εἶναι ἐξαιρετικὸ — τὸ βλέπουμε στὸν κυρίως ναό. Θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ παρακολουθήσουμε πληρέστερα τὴν πορεία τῆς ἐργασίας τους ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πάνω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς δυτικῆς εἰσόδου. Στὸν Ἅγιο Γεώργιο τὸ ἔργο τους εἶχε καλύτερη τύχη. Σώζεται σὲ ὅλες τὶς ἐπιφάνειες τοῦ ναοῦ ἀνέπαφο, ἀλλὰ τώρα χρειάζεται ὅπωςδήποτε συντήρηση, γιὰ νὰ μὴν καταστραφεῖ ἀπὸ τὴν ὑγρασία.

Τμήμα τῆς τοιχογραφίας πού παρασταίνει τὴ Δευτέρα Παρουσία. Ἡ ἐτοιμασία τοῦ θρόνου. Ἀπὸ τὸν Β τοῖχο τοῦ νάρθηκα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου Μεταξοχωρίου (Φεβρουάριος 1852)
(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἀγιά)

Μπαίνοντας στὸ ναό, πάνω ἀπὸ τὸ ὑπέρθυρο τῆς νότιας εἰσόδου διαβά-
ζουμε τὴν ἀκόλουθη κεφαλαιογράμματη κτιτορικὴ ἐπιγραφή: «ΙΣΤΟΡΗΘΗ
Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΕΝΔΟΞΟΥ ΜΕΓΑ-
ΔΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΤΟΥ ΤΡΟΠΕΟΦΟΡΟΥ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ
ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΚΑΙ (ΕΦ)ΗΜΕ-
ΡΕΥΟΝΤΟΣ ΠΟΥΛΙΟΥ ΙΕΡΕΟΣ ΤΟΥ ΕΚ ΡΑΨΑΝΗΣ: ΕΠΙΤΡΟΠ(ΕΥ)-
ΟΝΤΟΣ ΔΕ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΤΖΗ ΚΟΜΝΗ-
ΤΖΑ. ΙΣΤΟΡΙΘΗ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΖΗΚΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝ-
ΣΤΑ(Ν)ΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑ(Ν)ΤΙΝΟΥ: 1843 Μαρτίου 3»⁹.

Στὴν ἴδια θέση δίνεται καὶ στὸ ναὸ τῆς ἁγίας Παρασκευῆ ὁ χρόνος — πά-
νω κάτω — τῆς ἐπιτροπῆς τους στὸ Μεταξοχώρι στὰ 1852:

9. Οἱ ἐπιγραφές ἂν καὶ κεφαλαιογράμματες εἶναι τονισμένες. Ὁξεῖες, περισπωμένες καὶ πνεύματα ὑπάρχουν ὅπου πρέπει. Ἐδῶ γιὰ τεχνικούς λόγους λείπουν. Διατηρήσαμε τὶς ἀνορθογραφίες πού ὑπάρχουν.

“Άγιος Γεώργιος Μεταξοχωριού: Σκηνή από τή «Δευτέρα Παρουσία»: ό σαλπίζων άγγελος και οί «άδικοι επί γής» στο στόμα του πελώριου δράκοντα (Φεβρουάριος 1852).

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Άγιά)

«ΙΣΤΟΡΙΘΕΙ Ο ΘΕΙΟΣ ΟΥΤΟΣ ΚΑΙ ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΑΙ (ΕΦ)ΗΜΕΡΕΥΟΝΤΟΣ ΤΩΝ ΕΥΛΑΒΕΣΤΑΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ ΚΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ. ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ ΚΥΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ. ΔΙΑ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΤΩΝ ΕΝΤΙΜΩΝ ΜΑΧΑΛΙΟΤΩΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ. ΙΣΤΟΡΙΘΕΙ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΖΗΚΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΕΚ ΚΩΜΗΣ ΧΙΟΝΙΑΔΕΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΕΛΛΑΣ. ΕΝΕΤΗ ΑΠΟ ΑΔΑΜ 7360 ΑΠΟ ΣΩΤΗΡΙΟΝ ΕΤΟΣ 1852 Ίανουαρίου 14».

Παρακολουθώντας τους χρονολογικά τους ξαναβρίσκουμε στο νάρθηκα του άγίου Γεωργίου, πού δέν τόν είχαν τελειώσει σιά 1843. Έδω ή τέχνη τους έγγίζει τήν τελειότητά τους, ίσως τò όριακό τους σημείο. Η έπιγραφή — πάνω από τò υπέρθυρο τής χαμηλής δυτικῆς είσόδου — είναι ή ακόλουθη:

«ΙΣΤΟΡΗΘΕΙ Ο ΑΡΤΙΞ ΟΥΤΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕ-

Ἐκ τῶν Β τοίχων, κάτω ζώνη, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, «Ὁ Ἅγιος Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων» (1843 Μάρτιος).

(Φωτογραφία Γιάννη Γουργιώτη, Ἀγιά)

ΡΟΤΑΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΚΑΙ ΕΥΗΜΕΡΕΥΟΝΤΩΝ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩ(Ν) ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΣΑΚΑΙΛΑΡΙΟΥ ΚΑΙ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΙΕΡΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΧΑΤΖΗ ΚΟΜΝΗΤΖΑ ΚΑΙ ΜΑΧΑΛΙΟΤΩΝ. ΕΠΙΤΡΟΠΕΥΟΝΤΟΣ ΔΕ ΤΡΙΑΝΤΑΦΙΛΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ. ΙΣΤΟΡΗΘΕΙ ΔΕ ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΖΗΚΟΥ ΜΙΧΑΗΛ, ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ. 1852 Φεβρουαρίου 1».

Δὲν θὰ ἀναφερθοῦμε λεπτομερειακὰ στὸ εἰκονογραφικὸ τοῦς πρόγραμμα. Εἶναι τόσο μεγάλος ὁ ἀριθμὸς τῶν παραστάσεων, πὺ θὰ χρειαζόταν ὅπωςδήποτε εὐρύτερη ἐργασία. Θὰ δώσουμε τὶς βασικὲς γραμμὲς τοῦ. Βασικὰ ἀκολουθοῦν τὸ παραδοσιακὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα. Κατὰγραφὴ εἶναι ὅλη ἡ ἐπιφάνεια τῶν τοίχων. Λὲς καὶ ὁ φόβος τοῦ κενοῦ τοὺς διακατέχει. Ὅπου δὲ χωρᾶει μιὰ παράσταση ἕνα πλῆθος ἀπὸ ποικίλα διακοσμητικὰ θέματα ἐφευρίσκε-

ται, γὰρ νὰ καλύψει τὸ κενό. Θὰ πάρουμε ὡς βάση τὸν Ἅγιο Γεώργιο, στὸν ὁποῖο ἡ ἱστορία διατηρεῖται ἀνέπαφη. Στὴν κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἡ Παναγία μετὰ τὸ Θεῖο Βρέφος στὴν ἀγκαλιά. Στὴν πρὸ κάτω ζώνη οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὰ ἰδιόμορφα φωτοστέφανα. Οἱ τοῖχοι πρὸς τὴν πρόθεση καὶ τὸ διακονικὸ εἶναι κατάγραφοι μετὰ δευτερεύουσες μορφές Ἱεραρχῶν καὶ ἁγίων. Ἐντύπωση μεγάλη προκαλεῖ ἡ σύνθεση μετὰ τὸν ἅγιο Ἰγνάτιο ἀνάμεσα σὲ δυὸ λιοντάρια. Ἐντονη φυσιοκρατικὴ διάθεση ἐπικρατεῖ στὴν ἀπόδοσή τους. Ὁ Κεντρικὸς κυρίως ναὸς εἶναι χωρισμένος σὲ τρεῖς ζώνες. Στὴν πάνω ζώνη παρουσιάζονται σκηνές ἀπὸ μαρτύρια ἁγίων καὶ ἄλλες σκηνές ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ ἑορτολόγιο. Αὐτὸ συμβαίνει καὶ στὸ Β καὶ στὸ Ν τοῖχο. Ἡ μεσαία καλύπτεται ἀπὸ στηθάρια μετὰ μορφές ἁγίων, ὁσίων καὶ μερικῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ σὲ ἐμφανεῖς θέσεις. Ἡ τρίτη σειρά καλύπτεται ἀπὸ ὀλόσωμους — στρατιωτικοὺς στὴν πλειονότητα — ἁγίους, χωρὶς νὰ λείπουν καὶ μορφές νεομαρτύρων ἢ μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Ἐἴσι στὸ βόρειο τοῖχο βλέπουμε τὸν νεομάρτυρα Γεώργιο τὸν ἐξ Ἰωαννίνων πλάι στοὺς ἰσαποστόλους Κων)νο καὶ Ἑλένη, τὸν ἅγιο Χριστόφορο καὶ τὸν ἀδελφόθεο Ἰάκωβο. Στὸν δυτικὸ τοῖχο καὶ πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ νάρθηκα ὑπάρχει ἡ Κοίμησις τῆς Θεοτόκου. Ἡ ὀροφή τοῦ κεντρικοῦ κλίτους — ὅση δὲν καλύπτεται ἀπὸ ξύλο — εἶναι δοσμένη σὲ σκηνές ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη. Ἡ Γέννησις, Ἡ Φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, ἡ Βαῖοφόρος, ἡ Ἀνάστασις εἶναι μερικὲς ἀπὸ τίς πρὸ καλὰ διατηρημένες παραστάσεις.

Ἰδιαίτερα θὰ μᾶς ἀπασχολήσει ἡ ἱστορία τοῦ νάρθηκα τοῦ ἁγίου Γεωργίου καθὼς καὶ ἡ μορφή τοῦ Νεομάρτυρα ἁγίου Γεωργίου καὶ στίς δυὸ ἐκκλησιᾶς τοῦ χωριοῦ. Καθὼς μπαίνουμε στὸ νάρθηκα τοῦ ἁγ. Γεωργίου ἀπὸ τὴ χαμηλὴ δυτικὴ εἴσοδο, σκυφτοὶ ἀκόμα, ἀναγκαζόμεσθε νὰ ρίξουμε τὸ βλέμμα μας σὲ μιὰ σειρά μικρῶν παραστάσεων, ποὺ εἶναι ἱστορημένες στὴν κάτω ζώνη τοῦ βόρειου τοῖχου τοῦ νάρθηκα. Ἐλκύουν ἀμέσως τὴν προσοχή μας. Γραμμικὲς σχεδόν, δοσμένες μετὰ δυὸ χρωματικοὺς τόνους — τὸ μαῦρο καὶ τὸ λευκὸ τοῦ τοῖχου — θυμίζουν, μετὰ τὴ λιπότητά τους καὶ τὴ γραμμὴ τους, πολὺ ἔντονα φιγούρες τοῦ Καραγκιόζη. Εἶναι σκηνές ἀπὸ τὰ καθημερινὰ ἀνθρώπινα ἁμαρτήματα, μαρτύρια ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων, ποὺ ἔχουν τὴ γνώμη πὼς τὰ μικρὰ ἁμαρτήματα δὲ συνεπάγονται μεγάλη «κόλασις». Ἐδῶ παρουσιάζεται τὸ ἀντίθετο: «ὁ γιδοκλαίπτης» παρασταίνεται νὰ μεταφέρει τὸ κλεμμένο μικρὸ κασίκι στὴν πλάτη του, ἐνῶ πίσω του ὁ τραγόμορφος διάβολος τὸν κεντρίζει. Πλάι ὁ γιδοκλέφτης περασμένος στὴ σούβλα στριφογυρίζεται στὴ φωτιὰ ἀπὸ τὸ διάβολο, ἐνῶ ἕνας ἄλλος — γὰρ νὰ τοῦ μεγαλώσει τὸ μαρτύριο — τοῦ πλησιάζει στὸ στόμα ἕναν ἀναμμένο δαυλό. Πρὸ κει βασανίζεται «ἐκεῖνος ὁποῦ ζυάζη Σύμηκα», ποὺ κλέβει στὸ ζύγι. Κρεμασμένοι ἀπὸ τὴ γλώσσα «ἐκεῖνοι ὁποῦ κουβεντιάξουν εἰς τὴν ἐκκλησίαν» παίρνουν κι αὐτοὶ τὴ δίκαιη ἀνταμοιβή τους, τὴ διαστολὴ τῶν σκελῶν τους, ἐνῶ εἶναι κρεμασμένοι ἀπὸ τὴ γλώσσα. Κοντὰ τους κολάζονται «ὁ μηλωνᾶς ὁποῦ κλαίπτη», «ἡ μαήστρησα», «ἡ πουτάνα» κι «ὁ φηλάργ(υρος)». Ὁ μυλωνᾶς μετὰ δεμένη τὴ μυλόπετρα στὸ λαιμό, κρεμασμένος ὑπτια ἀπὸ χέρια καὶ πόδια δέχεται καθαλάρη ἕνα διάβολο, ἡ μάγισσα κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο κρεμασμένη δέχεται τὸ ξερίζωμα τῶν μαλλιῶν τῆς καὶ τὴν ἀφαίρεση τῶν δοντιῶν τῆς.

Μ' αὐτὲς τίς μαυρόασπρες παραστάσεις καλύπτεται ἡ τελευταία κάτω ζώνη. Πρὸ πάνω, στὸν ἴδιο τοῖχο, ὡς τὴν ὀροφή ἀναπτύσσεται ἡ παράστασις τῆς Μέλλουσας Κρίσεως μετὰ κεντρικὴ σκηνὴ τὴν «ἐτοιμασίαν τοῦ Θρόνου». Ἀριστερὰ τοῦ θεατῆ καὶ δεξιὰ τοῦ θρόνου ἱστοροῦνται οἱ τάξεις τῶν ἁγίων, τῶν μαρτύρων καὶ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ. Τοὺς συνοδεύουν ὅλοι οἱ δίκαιοι ἐπὶ τῆς Γῆς. Στὴν ἄλλη πλευρὰ ὁ Ἀβραάμ δέχεται τὴν παράκληση γὰρ μιὰ — ἔστω —

Ὁ Ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος. Ἀπὸ τὸ Ἱερὸ Βῆμα τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Μεταξοχωριοῦ.
(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἀγιά)

σταγόνα νεροῦ καὶ πὶὸ κεῖ ὁ σαλπίζων ἄγγελος δίνει τὸ σύνθημα γιὰ τὴν ἀνάσταση τῶν νεκρῶν. Ἄλλοι ἀνοίγουν τοὺς τάφους καὶ παρουσιάζονται, ἄλλοι βγαίνουν ἀπὸ τὰ στόματα τεράτων, ἄλλοι ἀπὸ στόματα σαρκοβόρων πτηνῶν κι ἄλλοι ἀπὸ ναυάγια πλοίων καὶ κοιλιές ψαριῶν. Λίγο χαμηλότερα ἓνα τεράστιο στόμα πελώριου δράκοντα συγκεντρώνει τοὺς ἁμαρτωλοὺς τοῦ πάνω κόσμου (φιλάργυρους, πλούσιους, μοιχοὺς, φονιάδες, ὑποκριτὲς κλπ.). Ὁ Θρόνος τοῦ Κυρίου στὸ κέντρο μὲ τὴ χρωματικὴ του παρουσία καθηλώνει τὸ βλέμμα μας. Τὰ χρώματα ποὺ κυριαρχοῦν εἶναι τὸ λουλακί, τὸ σκοῦρο, τὸ κόκκινο τὸ φυσικὸ καὶ τὸ μαῦρο. Ἐκεῖνο ποὺ νιώθει κανεὶς ἀντικρύζοντας αὐτὴ τὴν παράσταση, σὲ καμιά περίπτωση δὲν τὸ νιώθει ἀκόμη κι ὅταν ἀντικρύζει μιὰ μὲ τὸ ἴδιο θέμα εἰκόνα τοῦ ξακουστοῦ ἀπὸ τὴν Κρήτη ζωγράφου Θεοδώρου Πουλάκη, ποὺ βρίσκεται προσαρτημένη στὸ τέμπλο τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ἐδῶ μιλάει ἡ ἀπλὴ λαϊκὴ ψυχὴ τῶν ζωγράφων μὲ σαφήνεια καὶ ἀμεσότητα. Κι ἡ τέχνη τους δὲν εἶναι γιὰ καταφρόνηση. Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσει κανεὶς τὸν σαλπίζοντα ἄγγελο, ποὺ ἀποδίδεται θαυμάσια μὲ τρία μόνο χρώματα: τὸ λουλακί σὲ διάφορους τόνους, τὸ μαῦρο καὶ τὸ γκριζο. Μ' αὐτὰ ἀποδίδονται τὸ

«Ἐκεῖνοι ὅπου κουβεντιάζουν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν». Ἀπὸ τὴν κάτω ζώνη τοῦ Β τοῖχου τοῦ νάρθηκα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Μεταξοχωριῦ.

(Φωτογρ. Γιάννη Γουργιώτη, Ἁγιά)

σῶμα, τὰ φτερά, τὸ ἔνδυμα μὲ τὶς πτυχώσεις, οἱ ὁποῖες τονίζουν τὴν τόσο συμμετρικὴ κίνηση τῶν μελῶν τοῦ ἰπτάμενου ἀγγέλου.

Στὸν ἀνατολικὸ τοῖχο τοῦ νάρθηκα, σὲ ὅσο χῶρο δὲν καλύπτουν τὰ «καφασωτὰ» χωρίσματα, στὴν πάνω ζώνη παρασταίνονται σκηνές ἀπ' τὴν δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου. Ἀρχίζοντας ἀπὸ ἀριστερὰ ὅπως βλέπει ὁ ἐπισκέπτης, ἀντικρύζουμε τὴν πλάση τοῦ Ἀδάμ, τὴ ζωὴ του ἀνάμεσα στὰ κάθε εἶδους ζῶα, τὴν ἀπὸ τὴν πλευρὰ του δημιουργία τῆς Εὔας, τὸν πειρασμὸ πού ὁ ὄφης - διάβολος βάζει στὴν Εὔα σχετικὰ μὲ τὸν καρπὸ τοῦ Δέντρου τῆς Γνώσεως, τὴν ἐκδίωξη τῶν Πρωτοπλάστων ἀπὸ τὸν Παράδεισο, πού τὸν ἐγκαταλείπουν ὀδυρόμενοι καὶ τραβώντας τὰ μαλλιά τους μὲ τὸ διάβολο - ὄφι να τοὺς ἀκολουθεῖ, καὶ στὴν ἄλλη ἄκρη δίνεται ἡ ζωὴ τῶν διωγμένων ἔξω ἀπὸ τὸν Παράδεισο. Ὁ Ἀδὰμ καὶ ἡ Εὔα ἐργάζονται, γιὰ νὰ βγάλουν μὲ τὸν ἰδρῶτα τοῦ προσώπου τους τὸν ἐπούσιο. Ἐδῶ ὁ λαϊκὸς ζωγράφος γίνεται πῶς πολὺ ἄμεσος: Παρουσιάζει τὸ ζεῦγος μὲ φορεσιὲς τῶν χρόνων του καὶ μὲ ἀσχολίες τοῦ καιροῦ του. Ὁ Ἀδὰμ σκάβει τὴ γῆ μ' ἓνα δικελωτὰ τσαπὶ κι ἡ Εὔα παράμερα μὲ παραδοσιακὴ φορεσιὰ τῆς ἐποχῆς καὶ σκέπη στὸ κεφάλι γνέθει τὴ ρόκα της. Ὑπῆρχε πῶς εὐγλωτὸς τρόπος γιὰ νὰ διδάξει¹⁰ ὁ ταπεινὸς λαϊκὸς ἀγιογράφος τὸ ἀπλοϊκὸ ἐπίσης ἐκκλησιαστικὸ καὶ νὰ τὸ προετοιμάσει νὰ μπεῖ στὸν κυρίως ναὸ μὲ «Φόβον Θεοῦ»; Ἔχουν πιά ὑπόψη τους ἓναν κόσμον φριχτὸ πολὺ, τὸν κόσμον τῆς Κόλασης κι ἔχουν συνειδητοποιήσει τὸ βάρος τοῦ προπατορικοῦ ὑἰαμαρτήματος.

10. «Οἱ μὴ εἰδότες γράμματα, μηδὲ δυνάμενοι τὰς θείας ἀναγιγνώσκειν Γραφὰς τῆ θεωρίας τῆς ζωγραφίας μνήμην... λαμβάνωσιν τῆς τῶν γνησίως τῷ Θεῷ δεδουλευκότων ἀνδραγαθίας...» (MIGNE, PG, τ. 79, στ. 577—579).

«Ο Ἅγιος Νεομάρτυς Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων». Τοιχογραφία ἀπὸ τὸν Β τοῖχο, κάτω ζάνη, τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τοῦ Μεταξοχωρίου. (Ἰανουάριος 1852).

(Φωτογραφία Γιάννη Γουργιώτη, Ἁγιά)

Ὅλοι θὰ περάσουν ἀπὸ τὸ «ζυγὸ τῆς δικαιοσύνης», τὸν ὁποῖο κρατάει «χεὶρ κυρίου», ὅπως εἰκονικὰ τὸ δίνουν οἱ Χιονιαδίτες ἐδῶ. Ἄλλωστε κι ἡ μετάνοια διδάσκεται στὸ νάρθηκα: Ἡ ὁσία Μαρία ἡμίγυμνη δέχεται τὴ Θεία Μετάληψη ἀπὸ τὸ χεῖρ τοῦ ἁγίου Ζωσιμᾶ. Στὸ κορμί της καὶ στὸ πρόσωπό της εἶναι ὀλοφάνερα τὰ σημάδια τῆς διαφθορᾶς μὰ καὶ ἡ συντριβὴ τοῦ ἀνθρώπου, πὺ εἰλικρινὰ μετανοεῖ.

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν ἐξέταση τῶν τοιχογραφιῶν πὺς οἱ ἱκανότητες τῶν Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων εἶναι μεγάλες κι ὁ δυνατισμὸς πὺ τοὺς χαρακτηρίζει — ἡ τήρηση τῆς παραδοσιακῆς θεματογραφίας κι ἡ ἀμεσότητα πὺ ἐκφράζεται μὲ τὸν αὐθόρμητο λαϊκὸ κόσμο τους — τοὺς καταξιώνει ὡς πρωτότυπους δημιουργούς. Αὐτὸ δὲν σημαίνει πὺς ὅλες οἱ παραστάσεις εἶναι στὸ ἴδιο ἐπίπεδο Ποιοτικὴ διαφορὰ — πολλὲς φορές μεγάλη — διακρίνεται σὲ πολλὲς παραστάσεις. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀναγκαῖο — καὶ συγγνωστὸ — κακὸ σὲς ἱστορήσεις

ναῶν ἀπὸ Συντροφίης, κομπανίης, ὅπως λέγονται. Δὲ μπορούμε νὰ ποῦμε ποιῆς παραστάσεις ἔχουν γίνεαι ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Ζῆκο καὶ ποιῆς ἀπὸ τοὺς ἐπώνυμους συντρόφους του. Καὶ λέμε «ἐπώνυμους», γιὰτὶ τίποτε δὲν ἀποκλείει τὸ γεγὸνὸς νὰ ὑπῆρχαν καὶ μαθητευόμενοι κοντὰ σ' αὐτούς, πὺ θὰ ζωγράφισαν κάμποσες παραστάσεις στὶς ἐκκλησιῆς κι ἰδιαίτερα ἐκεῖνες πὺ ὑστεροῦν ποιοτικὰ σὲ σύγκριση μὲ τίς ἄλλες. Μὲ μιὰ ἐλάχιστη πιθανότητα νὰ κάνουμε λάθος, πιστεύουμε πὺς οἱ τοιχογραφίης τῆς κάτω ζώνης μὲ τοὺς ὀλόσωμους στρατιωτικὺς ἁγίους καὶ στὶς δυὸ ἐκκλησιῆς ἔχουν γίνεαι ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ζήκου. Μέσα σ' αὐτὲς θὰ πρέπει νὰ περιλάβουμε καὶ τίς τοιχογραφίης τοῦ Ἱεροῦ καὶ τοῦ νάρθηκα στὸ μεγαλύτερο μέρος τους. Χωρὶς κανένα δισταγμὸ οἱ τοιχογραφίης — καὶ στὶς δυὸ ἐκκλησιῆς — πὺ παρουσιάζουν τὸν ἅγιο Γεώργιο τὸν Νεομάρτυρα ἔχουν βγεῖ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ζήκου.

Ὁ Μιχαὴλ Ζῆκος ὑπῆρξε ὁ πρῶτος πὺ ἱστόρησε, δεκατρεῖς μόνο μέρες μετὰ τὸ μαρτυρικὸ τέλος του, τὸν Νεομάρτυρα ἅγιο Γεώργιο, χωρὶς νὰ ἔχει ἀνακηρυχτεῖ ἐπίσημα ἅγιος ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίᾳ¹¹. Ὁ ἴδιος κάτω ἀπὸ τὴν ἱστορήσή του συνέθεσε καὶ τὸ πρῶτο σύντομο συναξάρι γιὰ τὸν ἅγιο Γεώργιο.

Κι ἐδῶ στὸ Μεταξοχώρι δὲν ἦταν καθόλου φυσικὸ νὰ μὴν ἀπλώσει τὴ δόξα τοῦ νεομάρτυρα μὲ τὴν ἱστορήσή του¹². Ἔτσι στὸν Ἅγιο Γεώργιο ἱστορεῖ τὴ μορφή τοῦ Νεομάρτυρα στὰ 1843 καὶ στὴν Ἁγία Παρασκευὴ στὰ 1852. Διαλέγει καὶ τὴ θέση τῆς τοιχογραφίης προσεκτικὰ. Συνήθως οἱ πιστοὶ εἰσέρχονται ἀπὸ τὴν πύλη πὺ εἶναι στὸ νότιο τοῖχο. Ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ αὐτὴ στὸ βόρειο τοῖχο ἀντικρύζουμε καὶ στὶς δυὸ ἐκκλησιῆς μιὰ μορφή ψηλόλιγνη ἐνὸς φουστανελλοφόρου. Πλησιάζοντας διαβάζουμε πλάι στὸ φωτοστέφανό του: «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος ὁ ἐξ Ἰωαννίνων»¹³. Ἡ τοιχογραφία στὸν Ἅγιο Γεώργιο ἔχει πολλὰ κοινὰ στοιχεῖα μὲ τὴν μορφή πὺ ἔδωσε ὁ Ζῆκος στὴν πρώτη ἱστορήση τοῦ ἁγίου. (Βλέπε φωτογραφία στὴ σελ. 2 τοῦ βιβλίου τοῦ Δ. Σαλαμάγκα). Λεῖπει τὸ εἰλητάρι καὶ κάθε εἶδους ἄλλη παρουσία εἴτε κτιρίου, εἴτε ἄλλων μορφῶν. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια. Στὸ χέρι του ὁ ἅγιος κρατᾶ — ὅπως στὴ φωτογραφία τῆς χαλκογραφίης τοῦ 1838, σελ. 126 τοῦ παραπάνω βιβλίου — ἓνα σχηματοποιημένο κλαδί. Στὴν Ἁγία Παρασκευὴ ἡ μορφή τοῦ ἁγίου παρουσιάζεται ἀρκετὰ διαφορετικὴ. Χάνεται ἡ κάποια αὐστηρότητα καὶ ὁ σχεδὸν φωτογραφικὸς τρόπος ἀπόδοσης τῆς μορφῆς του. Ἡ ἔκφραση γίνεται μελαγχολικὴ μὲ τὸ καμπύλωμα τῶν φρυδιῶν καὶ τὴ συνίζηση τοῦ ἀριστεροῦ ματιοῦ. Συντελεῖ σ' αὐτὸ καὶ τὸ πλάγιο βλέμμα του. Τὰ στενὰ ὄμως χεῖλη καὶ τὸ γεμάτο ἀποφασιστικότητα πηγούνι ἐξουδετερώνουν ὡς ἓνα σημεῖο αὐτὴ τὴ μελαγχολία, πὺ διατηρεῖται σὲ μικρότερο βαθμὸ μὲ τὸ μσοκρεμασμένο στὶς γωνιῆς τῶν χειλιῶν του λεπτὸ μουστάκι. Ἡ στάση τοῦ κορμοῦ του κι ἡ ἐνδυμασία του θυμίζουν περισσότερο ἄρματολὸ παρά ἅγιο. Φορεῖ φέσι πὺ καλύπτει κανονικὰ τὸ κεφάλι του. Ἡ

11. Δημ. Σαλαμάγκα «Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων, Συναξάρι, Ἀθήνα 1954, σελ. 160. Φωτογραφία τῆς πρώτης ἱστορήσης στὴ σελ. 2.

12. Πληροφορηθήκαμε πὺς στὴν Ἀνατολή (Σελίτσανη) Ἁγίας ὑπάρχει καὶ φορητὴ εἰκόνα τοῦ Νεομάρτυρα. Δὲ μπορέσαμε, γιὰ λόγους ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴ θέλησή μας, νὰ τὴ δοῦμε. Κατὰ τὴν περιγραφή καὶ τὴ σύγκριση πὺ ἔκανε μὲ τὴν τοιχογραφία τοῦ ἁγίου Γεωργίου παλιὸς κάτοικος τοῦ χωριοῦ κι αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ εἶναι τοῦ Μιχ. Ζήκου μιὰ κι ἡ χρονολογία της, ὅπως μάθαμε, εἶναι 1841.

13. Πιὸ σωστὰ θὰ ἔταν «ὁ μαρτυρήσας ἐν Ἰωαννίνοις», μιὰ κι ὁ τόπος τῆς καταγωγῆς του εἶναι τὸ Τσοῦρχλι Γρεβενῶν.

φούντα του μαύρη. Ἡ κάπα του, στὸ χρῶμα τοῦ κεραμιδιοῦ, φτάνει ὡς τὸ ἔδαφος, ὅπου σχηματίζει πολλές πτυχώσεις. Τὸ γιλέκο του στὸ λουλακὶ ἔρχεται σὲ ἀρμονικὴ ἀντίθεση μὲ τὸ λευκὸ τοῦ τοίχου. Ἡ φουστανέλλα του φτάνει ὡς τὴ μέση τῆς ἐπιγονατίδας. Οἱ κάλτσες εἶναι βαθυγάλαζες, τὰ παπούτσια του μαῦρα καὶ κάπως μεγάλα καὶ ποικίλονται μὲ λευκὲς γλῶσσες. Ἔχει λυγισμένο τὸ δεξί του χέρι καὶ κρατᾷ μ' αὐτὸ ἓναν ἀκτινωτὸ σταυρό, πὺν τὸν στηρίζει — ὅπως ὅλοι οἱ ἅγιοι τῆς σειρᾶς — στὸν ὦμο. Στ' ἀριστερό του χέρι κρατᾷ τὸ σχηματοποιημένο κλαδί. Κι ἐδῶ λείπει κάθε ἄλλο στοιχεῖο δηλωτικὸ τοῦ χώρου τοῦ μαρτυρίου του.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω γίνεται φανερό πὺς καὶ πληθωρικὴ καὶ ἀξιόλογη εἶναι ἡ παρουσία τῶν Ἡπειρωτῶν ἀγιογράφων στὸ μικρὸ Μεταξοχώρι τῆς Ἀγιάς. Τὸ πέρασμά τους ἀπὸ ἐδῶ ἔγινε — ὅπως προαναφέρθηκε — σὲ χρόνια οἰκονομικῆς ἀνεσης τῶν κατοίκων, πὺν δὲν ἔδειξαν ἀδιαφορία γιὰ τὴν ὅσο τὸ δυνατὸ καλύτερη ἰστορία τῶν ἐκκλησιῶν τὶς ὁποῖες ἢ ἔχτισαν ἀπὸ θεμέλια ἢ ἀνακαίνισαν. Οἱ χιονιαδίτες ζωγράφοι ἄφησαν πολὺ καλὲς ἐντυπώσεις κατὰ τὸ πρῶτο πέρασμά τους ἀπὸ τὸ Μεταξοχώρι στὰ 1843. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ κλήθηκαν ξανά, ὅταν οἱ περιστάσεις τὸ ἐπέτρεψαν, στὰ 1852, γιὰ νὰ ὀλοκληρώσουν τὸ ἔργο τους. Κι αὐτοὶ ἐργάστηκαν σωστά. Ἄφησαν ἓνα ἔργο πὺν τὸ διαπνέει ἐντονὴ φυσιοκρατικὴ διάθεση, πὺν μιλάει ἄμεσα — ἀκόμα καὶ σήμερα — στὸν πιστό, πὺν ἡ λαϊκότητά του δὲν τοῦ ἀφαιρεῖ τίποτε ἀπὸ τὴν ἀξία του. Ἄφησαν ἓνα ἔργο ἀληθινὰ ἀξιόλογο.

Ὅσα ἐδῶ δόθηκαν δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἓνα ἐλάχιστο τμῆμα τῆς δουλειᾶς τους καὶ τῆς ἀξίας τῆς τέχνης καὶ τῆς τεχνικῆς τους. Εἶναι ἓνα πρῶτο πλησίασμα. Ἐλπίζουμε νὰ δοθεῖ μιὰ ἄλλη εὐκαιρία σύντομα νὰ δώσουμε γι' αὐτοὺς περισσότερα, κάτι πὺν πέρα ἀπὸ τὴν ἀπλὴ σημείωση τῆς ἀξιόλογης παρουσίας τους στὶς ἐκκλησιᾶς τοῦ Μεταξοχωριοῦ.

